

II. LAKODALMASOK (20–226.)

A LAKODALMI SZOKÁSOK VÁZLATOS ÁTTEKINTÉSE

Lakodalmi dalaink szerepének megértéséhez szükséges a lakodalmi szokáskör rövid ismertetése. Itt csak olyan szokásokat érintünk, melyek kötetünk dalaival, vőfélyverseivel és kurjantásaival kapcsolatosak. Az áttekintés „általános”, nem egy meghatározott tájegység meghatározott szokásaira vonatkozik, mint ahogy a vajdasági magyarság sem képvisel egységes néprajzi tájegységet.

A lakodalom (menyegző, nász) a házasságkötés szokáskörének legfontosabb eseménysorozata. Ennek keretében történik meg maga a házasságkötés, melynek lebonyolításában egész sor lakodalmi tisztségviselő segítkezik a rendezőknek (menyasszony, vőlegény és ezek szülei). Mindez általában nagyméretű lakomázás és mulatozás közepette folyik a násznép részvételével. Sok közösség életében a lakodalom a legjelentősebb mulatási alkalom még ma is. Az ünneppsorozat legfontosabb mozzanatai a polgári és egyházi esküvő, a menyasszony átadása a vőlegénynek, a menyasszony befogadása a vőlegény családjába, az elhálás (menyasszonyfektetés), majd az asszonnyá válás formái kifejezése (kontyolás). Ezekhez kapcsolódik még a házasságkötéssel járó anyagi természetű ügyek rendezése, mint a hozományvitel (ágyvitel) és a menyasszony násznépének látogatása a vőlegényes háznál (kárlátó vagy hérész).

Vőfélyek (vőfények). A vőfélyek a középkori mulattatók, a 16–18. századi énekes szolgák, szolgadiákok újkori népi megfelelői. Általában fiatalabb férfiak, a lakodalom sokoldalú tisztségviselői, szervezők és a gyakorlati munkák vezetői. Szertartásmesteri minőségben vőfélyrigmusokat szavalnak. A lakodalom előtt a vendégeket ők hívogatják. A menyegző napján beköszöntik az érkező vendégeket és az ajándékokat (21. b–c), vezetik a nászmenetet, kikérik a menyasszonyt és el is búcsúztatják (56. a, 61., 61. a), beköszöntik a menyasszonyt az örömszülők lakodalmas házába (72. a, 74. a), vacsora alatt szórakoztatják a vendégeket (74. b–d, 78. a), és beköszöntik a vacsora fogásait (74. e–h, 93.), bejelentik a menyasszonytáncot (94. a), és bemutatják az újmenyecskét (105. a, 107. sz.). Régebben az éjfél utáni lakodalmi alakoskodásokban és táncos társasjátékok irányításában is részt vettek (147–158. sz.).

A vőfélyeknek azért szentelünk külön figyelmet, mert kézzel írott, másolgtatás útján terjedő vőfélykönyveik rigmusaiból nagyjából követhető a lakodalom menete. (A 18. század végétől nyomtatásban, ponyván is jelent meg vőfélykönyv.) A változások egyre inkább olyan irányba mutatnak, hogy a szertartások főszereplői helyett is ők szolgáltatják a rigmusokat. Másrészt a félépí, diákos vőfélyverselgetés 12 szótagos sorokra írt strófái zenei vonatkozásúak. Adataink vannak arról, hogy régebben némelyiküket énekelték (61., 74. c).

A lakodalom előkészületei.

Felvirágozás. A menyegzői díszekül szolgáló koszorúk, bokréták elkészítése. A vőfélyeket felvirágozzák a lakodalomba hívogatásra. Olyan virágfelvarrási szokásról, ami meghatározott dalhoz kapcsolódik, Horgoson tudunk (20. a, 20. b, 20. c sz.). (A szokásleírást lásd a 20. sz. dalnál.) A felvirágozás és hívogatás körüli szokásokhoz inkább gazdag rigmusanyag kapcsolódik, különösen a Bánátban (Magyarmajdány, Csóka, Padé, Torontáltorda, Szaján). Erről Bálint Sándor írásaiból tudunk (*A szögédi nemzet III.* 103–112. lap).

Ágyvitel. A menyasszony holmijának elszállítása a vőlegényhez. Különböző vidékeken különböző időpontokban bonyolítják le: lakodalom előtt, menyasszonyvivéskor vagy még később. Ágyviteli dalok kötetünkben nincsenek. Borús Rózsa a topolyai szokások között említi ilyen alkalmi szövegeket (Topolya, 120. lap).

Siratóest. A bukovinaiak nevezik így az esküvő előtti lánybúcsút. Ilyenkor egy öregasszonyt menyasszonynak öltöztettek, és zenészek kíséretében a lányos házhoz mentek, ahol siratóparódiákkal elsiratták a párnákat, dunnákat, lepedőket, miközben alaposan felforgatták az ágyneműt, és széttúrták az ágyat (Matijevics: 117–119. lap). Régebben siratószerű énekeket is énekeltek ilyenkor (MNT III/A: 76–78), talán az ezekkel dallamrokon *Bujdosik a kutyá* kezdetű paródia is ide kívánczozik (22 j).

A lakodalom napja

A lakodalom időpontja vidékenként különböző volt. A régi lakodalmak háromnaposak voltak, de egy hétig is eltarthattak. Ma már csak egynapos a lakodalom, mert a szertartások igencsak leegyszerűsödtek. Az ünnepséget két háznál tartották: a vőlegénynél is, és a menyasszonynál is. Ritkábban egy helyen.

Ajándékbeköszöntő, ajándékfelsorolás. Az érkező vendégek beköszöntése mellett (21. b) a vőfély a hozott nászajándékokat fennhangon megköszöni. Egyes vidékeken azt is felsorolja, kik és mit hoztak. Az ajándékbeköszöntő és -felsorolás ideje délután a menyasszonyos háznál van, este a vőlegényes háznál, vacsora alatt. Erről a szokásról Versecen és az al-dunai székelyeknél van tudomásunk (21. c).

A menyasszony öltöztetése a vendégek fogadásával egyidejűleg folyik. Hosszadalmas folyamat, melyben legutoljára a koszorút teszik a menyasszony fejére. Ez a menyasszony nőrokonainak feladata volt, ma már inkább külön öltöztető személyeké (varrónő, fodrász). Egyes helyeken ilyenkor is énekeltek szertartásos dalokat. Öltöztetéséhez kapcsolódó dalok Magyarcsernyéről és Hódgyházáról kerültek elő (21, 21. a).

Menet az esküvőre. Mielőtt az esküvőre mennének, a nyoszolyólányok feldíszítik a lakodalmal népet. Egyes helyeken a hivatalos menyasszonykikérés és menyasszony-búcsúztatás esküvő előtt történik. A nászmenet a vőfély irányításával felsorakozik, és – amennyiben nem közös a nászmenet – egyszerre indul külön-külön a vőlegényes és menyasszonyos háztól (ki-ki saját nász népével, zenészeivel és vőfélyével). Útközben énekelnek, táncolnak, kurjongatnak (22–44. a.). A vőlegény menete rendszerint hangosabb mint a menyasszonyé. Közös nászmenet esetén a menyasszony vonul a násznaggal legelő, utána a vőlegény a koszorúslánnyal, végül a zenészek és a menyasszony rokonai. Először a polgári esküvőre kerül sor, majd a templomira. Régebben vonultak kocsival is lovas legények kíséretében. Manapság a gyalogos nászmenet is egyre ritkább, felváltották az autós nászmenetek. Így menet közben nincs lehetőség énekre, tánca és kurjongatásra.

Paptánc. Az esküvő után a templom előtti téren vagy a paplak udvarán járt vegyes páros tánc. Valamikor kultikus hivatása lehetett. Erről a szokásról Szajánban, Gomboson és az al-dunai székelyeknél tudunk. A szajáni paptáncban a 19. század végén a menyasszony és vőlegény már nem vett részt (Kálmány I. 163. lap). Az 1930-as évek gombosi lakodalmi rendjében többé nem szerepelt (Jung: *Az emberélet fordulói*, 112. lap). A bukovinaiak a menyasszony (hazai) tiszteletére esküvő után a templom előtti téren három táncot húztak: a *hazai* táncát (menyasszonytáncot), *silladrit* (csosszantós forgótáncot) és *magyarost* (csárdást). Ebben a menyasszony is részt vett (MNT III/B: 142–159, a kötetben 45–50. sz. és 101., 193. a sz. is).

Esküvő után a násznép legtöbbször külön-külön menetet alkotva vonult haza. A vendégek ahhoz a menethez csatlakoztak, akinek a házához hivatalosak voltak. Ilyenkor is énekelnek, kurjongatnak, táncolnak (51–55. a.). Ma már általában közösen, bérelt helyiségben rendezik a megyezői lakomát.

Menetdalok. A menyegzői szertartásrend meglehetősen sok ünnepélyes vonulással jár: esküvőre menet, esküvőről jövet, menyasszonykikérésre menet és menyasszonykísérés, ezenkívül még a kárlátóba vonulás és hajnalozás („tyúkverőzés”) is ide számítható. Menet közben énekelnek és kurjongatnak, igencsak táncolnak is (22–44., 51–55., 64–68. a).

Kurjantások. Ezek a jókedv elmaradhatatlan megnyilatkozásai. Kurjongatnak a lakodalom résztvevői, de a bámészkodó nézők is. Legtöbb kurjantás a nászmenetben és tánc közben hangzik el. A csipkelődő, tréfás, nemegyszer gúnyos hangú kurjantások mondanivalója szorosan összefügg azal a lakodalmas mozzanattal, amelyhez kapcsolódik, így pl. esküvőre menet (44. a csoport), esküvőről jövet (55. c csoport), menyasszonyvívés (68. a csoport) mulatás és tánc közben (93. a és 212. b csoport). Szigorú rend szerint nem csoportosíthatók, mert a használt sablonokat testre szabják szükség szerint (pl. Vöröshagyma haja nélkül, Völegényünk/Násznagy urunk gatyá nélkül, vagy Aranybárány, arany kos, Esküvőre megyünk most/Esküvőről jövünk most stb.). A különböző vidékeinken gyűjtött lakodalmas kurjantások feltűnő hasonlóságot mutatnak. A kurjantások is zenei vonatkozásúak: rímes párversek, melyek félig-meddig énekelve, magas hangfekvésben szólnak.

Menyasszonykikérés. A menyasszony hivatalos kikérése és átadása nem az esküvői formaságok elvégzésekor történik. A völegény nászmenete ismét útra kel a menyasszonyért. Még ma is sok helyen él olyan szokás, hogy a menyasszony megszerzéséért „akadályokat” kell leküzdeni: pl. a násznagy csak hosszas alkudozás után engedi be a kikérőket, találós kérdéseket kell megfejtetniük, maszkarát vezetnek elő, mielőtt az igazi menyasszonyt megmutatnák stb. Ilyenkor is énekelnek, főként tréfás dalokat (56. sz.). Leginkább azonban a vőfély rigmusai hallhatók ez alkalommal is (56. a). Az esküvő utáni menyasszonykikérés szokása néhol még a mai autós lakodalmakban is tartja magát, pl. Zenta vidékén. A templomból kijövet a völegény násznépe lemarad, megvárja, míg a menyasszony és násznépe hazaérkezik, és csak ekkor indul kikérni a menyasszonyt. Topolyán már az 1970-es években is csak halványan emlékeztek rá, hogy külön-külön nászmenete volt a menyasszonynak és völegénynek. A kikérés esküvő előtt történt a menyasszony-búcsúztatással együtt (Topolya: 122. lap).

Menyasszony-búcsúztató. Ehhez a mozzanathoz szomorú hangulatú alkalmi dalok kötődnek. A bukovinaiak hagyományában a búcsúztatás az esküvő előtt történt. Náluk régebben a menyasszony maga énekelte az ekkor szokásos dalt. Később „egy jó énekés asszony” helyettesítette, majd utóbb már sokszor csak a „mozsikások” játszották (57–58. sz.). Más vidékeken is, a menyasszony helyett lányok, asszonyok dalolnak (59. sz.). Ma már legtöbb helyen csak a vőfélykönyvből kölcsönzött rigmusokkal vagy éneklés nélküli verssel búcsúztatnak (60–61. sz.). Topolyán arra is emlékeztek, hogy egy-egy bátrabb menyasszony maga mondta el a megtanult búcsúzórigmust (Topolya: 123. lap). Újabban már a vőfélyt sem engedik búcsúztatni, mert a menyasszony kisírja a szemét, és elcsúnyul rajta a festék (61. a).

Menyasszonyi induló. A búcsúzás után következik a menyasszony átadása a völegénynek. Sok helyen ekkor szállítják a menyasszony hozományát is. A szállítás kocsin történik, mint a régebben általánosan elterjedt, ilyenkor megszólaló lakodalmi dal szövege is mondja: *Kocsira ágyam, Kocsira ládám, Magam is felülök* (62–63. sz.).

Menyasszonykísérés. A menyasszonyt kocsira ültették, a többiek gyalogos menetben kísérték. Rendszerint hosszú körutat tettek vele, mielőtt a völegényes házba megérkeztek. Ekkor is szokás volt kurjongatni, és bizonyos dalokat énekelni. Ilyenek főként a bácskai Duna mentéről és az al-duinaiktól maradtak ránk (64–68., 102. sz.).

Megérkezés a völegényes házhoz. Nagy kerülő után, végre megérkezik a menet a völegény lakodalmas házához. A vőfély beköszönti a menyasszonyt és a hosszú menyasszonykísérés alatt elfáradt násznépet, és kéri az új pár befogadását (72. a). Van eset, hogy a menyasszony maga mondja a beköszönőrigmust (74. a). Ilyenkor is szokásosak bizonyos dalok és kurjantások (69–74. sz.).

A **vacsora** a lakodalom fővendégsége. Itt megint fontos a vőfély szerepe: ő szórakoztatja a vendégeket a vacsora tálalásáig, tréfás étvágygerjesztő rigmusokat mond (74. b–c), „katonákat” tobo-

roz az ételek felszolgálására (74. d), ő köszönti be az ételeket (74. e–h), esetleg rigmust mond a lánykérés és nősülés nehézségeiről (79. a). Itt ismét felbukkan egy énekelt vőfélyvers adata, a versici tréfás étvágygerjesztőé (74. c).

Beköszöntők. A vőfély köszönti be a nászslakoma különböző fogásait, minden egyes ételt külön-külön (74. e–h) így külön a bort is (93. sz.). Egyes vidékeken nyoma van annak is, hogy az ételeket valamikor alkalmi dalokkal köszöntötték be.

Alkalmi dalok vacsora közben. A násznép szórakoztatására mulattató énekeket, verseket, prózát mond a vőfély, a násznagy, esetleg a vendégek közül egy-egy jobb beszélő vagy énekes. Legismertebbek közülük az ún. „legényválogató” (75. sz.), továbbá egyéb alkalmi énekek a házasságról (76–77. sz.) és a lánykérő legény nehézségeiről (78–79. sz. és vőfélyrigmus megfelelőjük: 79. a), az Ádámról-Éváról szóló félnépi szerzemény (80. sz.), a *Katekizmusi ének* néven ismert bravúros szöveg-visszaolvasó (81. sz.) és a *Kánai menyegző éneke* (82. sz.).

Dussolás. A vacsorai mulatozás alatt a zenészek borozó nótákat muzsikálnak, vagy egy-egy személy kedves nótáját húzzák el. A Dunántúlon ezt „dussolás”-nak nevezik. (Ívással és pénzszedéssel kapcsolatos.) A lakodalmi vacsora alatt általában nincs tánc, de ez nem szabály. Mindenesetre a vacsora alatt kínálkozik legtöbb alkalom a bordalok, ivónóták, sorbaitatók és egyéb mulatók éneklésére (83–93. sz.). Mulatás közben is kurjongatnak.

Kásapénz-szedés. A vacsora végeztével (Topolyán a hajnali terítés idején) a szakácsnő bekötött kézzel járja körül a vendégeket, és pénzt szed tőlük, mert „összeégette a kezét”. Ez a szokás is alkalmi dalok éneklésével járt egykor (MNT III/A: 583–587. sz.). Ezek az alkalmi énekek a koldusénekekhez hasonló paródiák. Nálunk él ugyan a szokás, de hozzá kapcsolódó dalokról nem tudunk, kivétel a gombosi kásapénz-szedéshez kötődő „mulató tuss”, ami a szakácsasszonyok énekét és táncát jelentette, mikor a zenészekkel húzták a Kánai menyegző énekét (Jung: *Az emberélet fordulói*, 110. lap). A vacsora végén kerül sor a szakácsnék táncos mulatására is, akik csoportosan állítanak be, konyhai eszközökkel felszerelve (tepsik, kanalak, fedők stb.), nagy zajt csapva táncolnak, énekelnek.

Menyasszonyfektetés. Vacsora után a lakodalmi ünnepség újabb fordulópontja következik: a menyasszony megválik lányságának külső jeleitől. Ma már rendszerint csak annyiból áll ez a szokás, hogy a menyasszonyt átöltöztetik menyecskének. Ekkor járja a menyasszonytáncot vagy a menyecsketáncot is, aszerint, hogy átöltözés előtt vagy átöltözés után táncoltatják-e. A menyasszonyfektetést menyasszonyaltatásnak vagy menyasszonyelhálásnak is nevezik. Régen, mikor az elhálás a lakodalom tényleges mozzanatai között szerepelt, a nászúgyat előre elkészítették, rendszerint a padláson, a kamrában, esetleg az istállóban. Erről néhány menyasszonyfektető a bácskai Duna mentén és a Duna drávaszögi oldalán tanúskodik is (MNT III/A: 772–775., 776. sz.):

*Már biz annak még kő lennyi,
Szűz koronát lē kő tēnyi.
Erdő, erdő erdő,
Jaj, de szép zöld erdő!*

*A pallásra fő kő mēnyi,
Vőlegénnyel lēfekünnyi.
Erdő, erdő erdő,
Jaj, de szép zöld erdő!*

Kiskőszeg, Szilvási Istvánné Lucsán Borbála (92). Gyűjtötte Kiss Lajos, 1944.

A fektetést előzte meg a menyasszonytánc, ami meghatározott szertartások között történt, különösen a Dunántúlon. Egyes vidékeken a vőlegényt is „fektetik”. A menyasszonytáncot a vőfély jelenti be (94. a).

Kikérés tánca. A vőfély, ujjai között három égő gyertyaszálát tartva, sorra kiköszönti, azaz kikéri a nyoszolyóasszonyt, nyoszolyólányokat és végül a menyasszonyt. Erről a szokásról nálunk csak Bácskerteszen tudunk, ahol 1920 körül még gyakorolták. A kikérésnek volt külön dala is (94. sz.).

Menyasszonytánc. Forgatós, páros tánc, amelyben a menyasszony mindenkivel táncol, és ezért pénzt vagy ajándékot kap. Manapság, a fektetés elhagyásával, a szertartásos tánc azzal ér véget, hogy a menyasszonyt „kiszöktetik”, mintegy a fektetés jelképeként. A régi lakodalmakban gyertyás menettel a hálókamrába kísérték.

Kontyolás. Az asszonnyá válás formai kifejezése. Az a szertartásos mozzanat, mikor a menyasszonytól elveszik lányságának külső jelvényét (pártát vagy koszorút), és bekötik a fejét. Régebben kontyba csavarták a haját, majd fityulát vagy kendőt tettek rá. A kontyolás időpontja különbözött vidékenként és szokásonként. Manapság éjfél körül történik, közvetlenül a menyasszonytánc után vagy az újmenyecsketánc előtt. Ez általában női munka, ahol a férfiak jelenléte tilos. Csak a menyecskék vehetnek részt benne. Egyes vidékeken a menyecskék éjféle körtáncáról tudja a násznép, hogy „áll a kontyolás”. Az öltöztetés elkészültével, nótaszóval viszik vissza a menyasszonyt a lakodalmi násznép közé. Kontyolási dalokról és táncokról nálunk csak az al-dunai székelyeknél tudunk (101–104. sz.), más vidékeinkről nem kerültek elő.

Újasszonybemutató. A vőfély beköszönti az újasszonyt (105. a, 107. sz.). Itt is szokásos alkalmi dalokat énekelni. Ilyen alkalmi dalról Doroszlón tudunk csak, amit a klarinétos énekelt, miközben az újasszonyt bevezették (105. sz.).

Újasszonytánc. Ugyanaz, mint a menyasszonytánc (sok helyen annak is nevezik), csak ekkor már bekötött fejjel táncol az újmenyecske. Forgatós páros tánc ez is. A menyecske a násznéppel táncol, és ezért pénzt kap (106–112. sz.). Manapság már csupán egyféle ilyen jellegű tánc fordul elő a lakodalmakban: a koszorús fővel járt **menyasszonytánc** vagy a bekötött fejjel járt **újmenyecsketánc** (újasszonytánc). A kettő szerepe egybeesődik a táncok neveivel együtt. A régebbi, több napos lakodalmakban volt önálló szerepe az újasszonytáncnak. Bácskerteszen mindkét tánc szokásos ma is, de az újasszonytáncban már nem kap pénzt a menyecske. Máshol menyasszonytánc nincs, csak menyecsketánc. Egyes helyeken az újembert is hasonlóképpen megforgatják, mint az újasszonyt.

A menyecsketáncról szintén „kiszöktetik” az újasszonyt. A vőlegény „szökteti ki”. Ilyenkor szokás utánuk kiabálni: „Szaporodjatok, mint a csicsóka!” (Doroszló, Gombos, Ürményháza). Ürményházi adatok szerint még ilyeneket is szoktak kiabálni: „Szaporodjatok, mint a csirkék!” „Szaporodjatok, mint a házinyúl!” „A menyasszony kötője főjebb ájjon gyüvőre!” Ezeket a kívánásokat esküvőről jövet is szokták kurjantani (*Néphit*, 129–130. lap).

Általános szokás volt (néhol ma is az) a menyecsketánc után a **maskarás menyasszony (bolondmenyasszony)** tánca is. A násznép valamelyik férfitagja női ruhába öltözik, és eljárája a menyecsketáncot. A vőfély ugyanúgy beköszönti, ugyanúgy pénzt kap, mint az igazi menyecske. Ezt az összeget Doroszlón és Gomboson a zenészek vagy a szakácsnék kapják. A „bolondmenyasszony” lába között rendszerint szódásüveget rejteget, melyből a vendégeket le is fröcsköli, de más tréfákkal is mulattatja a lakodalmásokat. Végezetül a vőfély kiséprözi a teremből.

Hajnali mosdatás. A lakodalom hajnalán az újasszony a vendégeket szertartásosan megmosdatja, esetleg meg is fésüli, és ezért szintén pénzt kap. A hajnali mosdatás szokásáról különösen az Alföldről van sok leírás, Szegeden és környékén is igen divatos volt. Kálmány Szájánban is említi az 1880-as években (Kálmány II. 214–215. lap). Egy 1897-ben kiadott közegészségügyi rendelet a szokás gyakorlását betiltotta, mivel a trachoma-ragály terjesztésének veszélyét látta benne. A szokást a szlávok is ismerik. A magyar leírások egy része (így Kálmányé is) csak a férfi vendégek mosdatásáról szól, nem az egész vendégseregéről. Jung Károly ebben a tárgy körben végzett összehasonlító vizsgálataiban arra a következtetésre jutott, hogy a hajnali mosdatás ősi szokása a szlávokéhoz hasonlóan, az újasszony patriarchális alárendeltségével kapcsolatos, ugyanakkor a víz általi meg-

tisztulás rítusa is. Idővel úgy élt tovább, hogy eredeti jelentését elveszette (Jung: *A lakodalmi hajnali mosdatás*, 9–23. lap). Nálunk csak Bácskerten van tudomásunk erről a szokásról, ahol az 1920-as években még élt. A hozzá kapcsolódó alkalmi dal máig fennmaradt (113., 113. a, 113. b, 113. c). A szokásleírást lásd a hajnali mosdatás dalainál.

Vendégküldő. A vendégek búcsúzásakor szokásosak a vendégküldő dalok és táncok (MNT III/A: 895–924. és MNT III/B: 347–350.). Az al-dunai székelyeknél léteznek tréfás vendégküldő dalok és táncok (114–115., 115. a, ill. 45–46. és 170–172. sz.). Ez a műfaj régebben máshol is otthonos lehetett, mint az ürögi és magyarszentmihályi szövegváltozatok bizonyítják (116., 181. sz. 8. vsz.).

Általánosabb szokás ma már, hogy a lakodalmas háztól távozó vendégeket a zenészek egészen a kapuig „kimuzsikálják” (ezért persze külön fizetség jár). Vannak vendégek, akik a szobából egészen a kapuig *marsolnak* a zenészek kíséretében. Ilyenkor többnyire valamilyen indulót húznak, mint pl. a Rákóczi-, a Hunyadi- vagy a Klapka-induló (ez utóbbit ld. 118. sz.).

Búcsúzóverseket is mondanak. Ilyen szöveget nálunk Topolyáról ismerünk (175. c sz.).

Sok helyen búcsúzóul a vendégek zéttáncolják a szalmakazalt, pl. Topolya környékén (*Bácskai lakodalmak*: fénykép a 203. lapon).

Menyasszonyporkolás, hajnaltűztánc. Hajnalban tüzet gyújtanak szalmából, vagy más könnyen égő anyagból a lakodalmas ház udvarán, vagy a falu erre kijelölt helyén. A tüzet a násznép körültáncolja, és átugrálja. A menyasszony már nemigen vesz részt benne manapság. Hajdanán kartinikus jellege lehetett. Jellegzetes palóc vidéki szokásnak tartja a szakirodalom. Legújabban (2002-ben) előkerült adatok szerint ez a szokás máig él a román határon lévő Udvarszálláson (Dobričevo) Dél-Bánátban. Az elmondás szerint „pörkölik a menyasszonyt”. A dunatáji Szilágyin is hallottunk lakodalmi hajnali tűzgyújtásról. Ilyenkor is „mindenfélét” énekelnek, „ami jön”, és arra táncolnak.

Hajnalozás. Gomboson „tyúkverőzés”-nek is hívják. Ez a szokás, a lakodalom zárószakaszként Doroszlón és Gomboson abból állt, hogy hajnalban a násznép a fiatal párral együtt falukerülésre indult. Betértek minden útba eső rokoni házba, és ott táncoltak, mulattak. Különösen azokat szerették felkelteni, akik korán hazamentek a lakodalomból.

Lakodalmas játékok, szórakoztató táncos társasjátékok

Az előbb röviden vázolt szokások a lakodalom „szertartásos” anyagát érintették. Az itt bemutatottak a lakodalmi mulatság szórakoztató részére vonatkoznak.

A régi időkben az ifjú pár távozása után a násznép hosszabb időre egyedül maradt. Az evés-ivás, nótázás, táncolás mellett különböző játékokkal is igyekeztek fokozni a jókedvet.

Lóbúcsúztató. A szórakoztató alakoskodások között ez volt az egyik legkedveltebb. Főleg Baryánban, ahol meg is játszották: két legény derekát összekötötték, ezek négykézlábra ereszkedtek, és leterítették őket egy abrosszal. A ló fejét egy edény képezte a takaró alatt, a farkát pedig egy seprő (MNT III/B: 113–124). Nálunk egyedül Gomboson emlékeztek rá, hogy lakodalmakban szokás volt a lótemetés, amit egy öreg vak cigány énekelt és harmonikázott. Állítólag 1938 óta többet nem hallottak lakodalmi lótemetésről (Jung: *Az emberélet*, 252. lap, 103. jegyzet). A kötetben szereplő lóbúcsúztatók közül egyiknek sem tudunk megjátszott alakoskodásáról, mi több, lakodalmas szerepéről sem. Más mulatságokon azonban, mint pl. farsangkor vagy cséplőgépnél rendezett vigasságokon énekeltek, főleg a férfiak (147–151. sz.).

Tréfás halotti búcsúztató. Halotti szertartást parodizáló alakoskodások (MNT III/B: 132–138). Lakodalomban és farsangkor fordulnak elő legtöbbször (hajdanán temetési szokások között is). Dramatizált formáikban a főszereplők a halottat alakító legény, a pap, a kántor és a halott felesége (gyermekei). Farsangi megfelelője a „halott” temetése mellett a böngötemetés. A nálunk előkerült búcsúztatók megjátszott formáiról lakodalomban nem tudunk, inkább csak énekeltek őket (152–155. sz.).

Kettő közülük lakodalmakkor is előfordult (154., 155. sz.), kettőre pedig már csak mint halottas-gyermekjátéokra emlékeztek (152., 153. sz.). Megjátszott farsangi „legénytemetés” nemrég még élő szokás volt az al-dunai székelyeknél (Matijevics, 117–118. lap). Ilyen szokásról Ürményházán is tudunk hallomásból.

Párválasztó táncos társasjáték dala lehetett valószínűleg a *Lányom, lányom, gyöngyvirágom* kezdetű régi virágének is (156–158. sz.). Erre következtethetünk legalábbis kunszentmiklósi és kalocsai előfordulásaiából. Mindkét helyen párválasztó táncot járnak rá süveggel vagy kendővel (Kunszentmiklóson *Süveges tánc*, MNT III/B: 182–184. sz.). A kalocsai lakodalmakban 6–8 pár állt körben (köztük a menyasszony és a vőlegény is), és „félceltek”: sima lépéssel kettőt balra, egyet jobbra léptek, így a kör lassan balra haladt. Egy legény a kör közepén énekelte a nótát, majd az első két sor után valamelyik lányhoz odament, és megfogta annak jobb csipőjén tartott kendője szélét. A lány válaszolt a dal harmadik-negyedik sorával, a körben táncolók ismételték az éneket. „Nem megyek hozzája” válasz esetén a legény másik lányhoz fordult. „Elmegyek hozzája” válasz esetén a lány odaadta a kendőjét a legénynek, és a kör közepén ketten lippentőst jártak a többiek meggyorsuló énekére (*Kalocsai kertek alatt*, 198. lap, Hegedüs László gyűjtésének nyomán). Nálunk a műfajt ismerik, de sem lakodalmas, sem más funkciójáról nem tudunk (156–158. sz.).

Párnatánc vagy **vánkostánc**. Ugyancsak párválasztó táncos játék (MNT III/B: 70–79. sz. tánc). A játékosok rendszerint körben állnak, egy közülük párnával a kezében a kör közepén, majd ledobja a párnát valaki elé. Nő férfi elé, férfi nő elé, rátérdelnek, megcsókolják egymást, majd párosan táncra perdülnek. Ezután cserélnek. „Ez azé maradt abba, mer sok helénn ez miatt veszekedés lett a házastársak között, féltékénységű” – emlékszik vissza egy doroszlói asszony (Kovács E.: *A bölcsőtől*, 111. lap). Lakodalomban járt vánkostáncról nálunk Bácskertesén, Doroszlón és a bukovinai székelyeknél tudunk (168., 169. sz.).

Mutatványos táncok. A népszép szórakoztatására járják ezeket is valamilyen eszközzel (bot, seprő, balta, üveg, kisszék, sapka). Előadójuk egy-egy ügyes férfi, ritkábban nő is lehet. Virtuóz jellegükből adódóan inkább szóló-táncok. Egyik érdekes fajtájuk a bácskertesiek *kisszék-* vagy *sámlis* táncában maradt fenn, de ez ma már kizárólag színpadi életet élő *csopartos* férfítánc. A tánc virtusosságának lényege, hogy a sámlin ülve meghatározott irányban körbe haladjanak, vagy éppen el ne mozduljanak egy helyből, miközben a székkal minél gyorsabban táncolnak (MNT III/B: 124–126. sz. tánc). A bácskertesiek úgy tartják, hogy a *sámlis tánc* (*kisszék tánc*) a II. világháború előtti bokréta mozgalomból került hozzájuk Magyarországról. Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a bokréta mozgalom (talán magyarországi ösztönzésre) egy hajdani helybéli táncot mentett meg a teljes feledéstől, csakhogy színpadi célokra átalakított formában.

A mutatványos táncokhoz kapcsolódik részben az ún. *olajos* tánc is, amennyiben valamilyen eszközzel járt szólótáncként szerepel (160., 161., 165. b). A kifejezésen részint egy bizonyos jellegzetes kanásztánc ritmusú dallamot értünk (*Az olájok, az olájok facipőbe járnak szövegkezdettel*), részint a hozzá kapcsolódó táncot. *Olájost* nemcsak egyféle dallamra táncolnak, másrészt az *olajos* dallamára többféle táncot is járnak. Nálunk háromféle formában is előfordul: mint eszközzel járt *szólótánc* (160., 161., 165. b), *páros tánc* (165. sz.) és *csopartos tánc* (vonulós menettánc, 166. a). Legalábbis ezt sejtethetjük az énekesek és zenészek megjegyzéseiből. Az olyan állítás, hogy „az olajosát mi nem tudtuk táncolni”, valószínűleg a virtuóz szólótáncra vonatkozik (161. a). Bácskertesén és az al-dunai székelyeknél a *vánkostánc* is az *olajos* dallamhoz kapcsolódik (168., 169. sz.). Emlegetik egy törökkanizsai téli állatalakoskodással (kecskészás) kapcsolatban is, amit dudával kísértek (166. b). Végül, mint gyermekjátékot is ismerik (169. sz.).

Az olajos jellegzetes dallamával együtt a bánáti és szerémségi szerbek táncai közt is szerepel (*šantavi mađarac*, *sremski mađarac* és *erdeljanka* néven; Janković: 14., 15., 20. sz.).

A lakodalom táncai

A lakodalom a legtöbb táncalkalommal járó társas összejövétel, ezért az eddig tárgyalt táncos műfajokon kívül nem árt röviden felvázolni az előforduló táncokat lakodalmas szerepük szerint (MNT III/B: 419–426. lap, Lugossy Emma összefoglalója).

1. Szertartásos táncok. Éjfél körül kerül sor rájuk. A menyasszonyfektetést megelőző kikéréshez vagy a kontyoláshoz kötődnek. Ezek a *menyasszonyfektető-tánc* és a *menyasszony- és újaszszonytánc*.

A *menyasszonyfektető-táncok* vonulós- („kigyós”), esetleg kapus táncok, általában égő gyertyával vagy csak a vőfély, vagy a részt vevő táncosok kezében is. A menyasszony, a vőfélyek, a nyoszolyók és a vőlegény vesz részt benne. Ennek a táncnak csak emléke él már Bácskerteszen (94. sz.).

A *menyasszony- és/vagy újaszszonytánc* páros forgótánc, a menyasszony és a násznép vesz benne részt. Ma is általános szokás (lásd fentebb is).

2. Lakodalmi táncos társasjátékok és mutatványos táncok. Éjféltől hajnalig kerül sor rájuk, igencsak a kontyolással egyidejűleg. Rendszerint a vőfély indítja a játékot. *Párválasztó* fajták, pl. a *vánkostánc*, amiről már előbb is volt szó. Ide tartoznak egyéb játékok is, mint a *darujáték-félék*, pl. a *seprútánc* is, amit láncban összekapaszkodva körben vagy kigyózva járnak. A tánc vezetője igyekszik sepről eltalálni a sor végén táncolót, aki ügyeskedve félreugrik. Ez utóbbi táncról Bácskerteszen tudunk.

A *mutatványos* táncokról, mint a *kisszéktánc* vagy az *olajos*, volt már szó előbb is.

3. A lakodalom egyéb mozzanataihoz fűződő mulatótáncok.

Fontos csoportjuk a *menettáncok* sokasága. Ide tartoznak a nászmenet (esküvő előtt és után, menyasszonykikérésre menet, menyasszonykísérés), az ágyvitel, a kárlátóba vonulás és „tyúkverőzés” (hajnali falujárás) alkalmával járt kötetlen szerkezetű, rögtönzött táncok, továbbá a szakácsaszszonyok tánca és a *vendégküldő* táncok hajnalban. A vendégküldő táncok al-dunai fajtája a „*büdös vornyik*” nevezetű vonulós- vagy menettánc (pl. 47., 171. sz.). A táncosok láncsorban összekapaszkodva egy ember vezetésével (vornyik) vonulnak asztal alatt, széken át, ablakon ki, ablakon be stb. Amit a *vornyik* tesz, a többi is utánozza. A násznép hajnali búcsúzóitáncánál, a marsolásnál nagy szerepe van/volt még a *marsolás* formájában táncolt *olajosnak* is.

Másik fontos csoportját ezeknek a táncoknak az énekszóra járt női *körtáncok* (*karikázók*) képviselik. A lakodalom olyan mozzanataiban kerülnek elő, ahol csak nők vannak jelen, vagy ha nem szól hangszeres muzsika, mert a zenészek pihennek, vagy nincsenek is. Főként kontyoláskor járnak (lásd a kontyolásnál is). *Kontyoló* táncok nálunk az al-dunaiaktól kerültek elő (101–104. sz.). A karikázók viszont a bácskai Duna mentén élnek még ma is *csiraj* és *tüsköm* néven (213–226. sz.). Lakodalomban betöltött szerepüket nem ismerjük.

Vegyes páros és egyéb táncok. Ide tartozik a már említett *paptánc* is (lásd fentebb). A bukovinaiak „esküttés” után járt három tánca közül a második volt a *silladri* nevű „csoszogtatós” tánc, amit párosan, de szólóban is jártak. A hajnalúztánc alkalmával is párban vagy körben járnak a táncot. A vegyes páros táncok a lakodalom *általános* táncai között a leggyakoribbak, ezekben mindenki részt vesz.

A menyegzői vigasságon, főképpen éjfél után a városi eredetű társastáncok (tangó, keringő, polka, fox, szving stb.) is helyet kapnak. A mai hagyományos lakodalmak tánczenei anyaga egyre inkább „nemzetközi”. Ez a lakodalmas zenekarok átalakulásával is szorosan összefügg. Vajdaságban nem kutatták ugyan érdemben a népi hangszeres zenét és a néptáncokat sem, de annyit azért tudunk, hogy a 19–20. század fordulóján általánosan voltak az ún. „kétélű” zenekarok. Szabadég alatt, a nászmenetben, mint harsány rezesbanda szolgáltatták a muzsikát, fedél alatt pedig, ugyanazok a zenészek vonósrá és pengetősre (hegedű, tambura) váltottak, klarinétal kombinálva. Ma már áram

erősíti a „muskátlí” típusú zenekarok hangszereit. A kontrát feleslegessé tette előbb a harmonika, majd a szintetizátor. A zenészek ma is ismerik a nász nép kívánalmainak megfelelő nótákat, népdalokat, operetteket és slágereket. Az élénk tempójú táncok, mint az ún. „cigánytáncok” a népszerűek, ezek mindenre rányomják a bélyegüket, így csárdásnak, foxnak vagy egyéb divatos nyugati táncnak összemosódik a jellege muzsikában is, mozgásban is. Talán a tangónak és a keringőnek sikerült úgy-ahogy megmenekülnie az „egyenruhától”.

1. A LAKODALOM EGYES MOZZANATAIHOZ KAPCSOLÓDÓ DALOK ÉS TÁNCOK (20–118.)

A lakodalom költészetének tekintjük a menyegző keretében elhangzó költői alkotások összességét: dalokat, rigmusokat, kurjantásokat stb. Az alkotások egy része rituális jellegű, minthogy csak is ilyen alkalommal hangzik el. A kurjantások és vőfélyrigmusok esetében az alkalomhoz kötöttség egyértelmű. A dalok nagyobb része nálunk azonban csak lokálisan lakodalmi ének, más területeken ettől a szokástól függetlenül bukkannak fel, mint szerelmi vagy mulatódalok. A sajátosnak mondható lakodalmi rítusének elég kevés. A helyi szokások által megszabott lakodalmas szerepű dalok száma sokkal több. Formailag is változatos anyagállományt ölel fel ez a szokáskör, mint a bevezetőben már nagyjából felsoroltuk. Lássuk hát, milyenek a nálunk előkerült lakodalmasok.

Vőfélyrigmusok. Ezek a diákos, félnépi modorban írt mondókák is zenei vonatkozásúak: felező 12-es sorokból álló strofikus versek, melyeket egykor talán énekelve adtak elő (MNT III/A: 234., 255–257., 414. sz. Lásd a 61. és 74. c jegyzeteit is). A vőfélyversek szerzői korábban az iskolamesterek, diákok, utóbb fálusi néptanítók, kántorok és népi verselők, vőfélykedő parasztok. Az eredeti felező 12-es szótagszámot az ének nélküli mondóka „értelmező-magyarázó” verselése kikezdi, így gyakran kibillen a szótagszerkezetből, sok esetben a versszakok is csonkulnak vagy összerosódnak, hiszen a vőfélyek nem szerzői, csupán előadói a rigmusoknak, de az adott helyzethez illően már ők maguk módosítanak rajtuk.

A lakodalmi ünnepségsorozat különböző mozzanataihoz kapcsolódó szertartásos, tréfás és mulattató verszetek végét általában a latin „vivát” (Doroszlón és Gomboson elferdülve „*bivár*”) vagy magyar megfelelője, az „éljen” szavak jelzik, de „lejelenthet” a zenekarnak adott „*húzd rá*” utasítás is.

Felvirágozás. Horgoshoz kötődő lokális lakodalmi ének. Nem szertartásos jellegű, új stílusú, ötfokú dal (20. sz.). Eddigi változatai a bácskai Tisza mentéről kerültek elő (20. a–c). Bővebben lásd a dalok jegyzeteit.

Menyasszonyöltötető. Ezek is helyi jellegű szokásdalok, melyek a Bánát északi részéről kerültek elő. Általánosan elterjedt katonadal dallamára énekelt műköltői eredetű szövegek (21., 21. a). Az egyikük menyasszonybúcsúzó versekkel folytatódik az öltötetéshez illő strófa után. Természetesen nem egy végben, hanem a megfelelő alkalomkor énekelték mindegyiket.

Menetdalok. A menyegzői ünnepélyes vonulás dalai esküvőre menet és onnan jövet zömmel új stílusú dalok lakodalmas vonatkozású versszakokkal. Java részük lírai dal, több, lazán kapcsolódó, esetleg teljesen önálló strófiával, melyek tartalmilag nem feltétlen kíváncznak egységbe, sokszor nincs is lakodalmas vonatkozásuk. A lényeg az, hogy „minél tovább mondják”, azaz egy dallamra sok szöveget énekeljenek, tetszés szerint (23–44., 52–53., 55. sz.). Legtöbbjük a fejlett új stílus szép példája, melyekhez, népszerűségüknél fogva, rendszerint katonadalszövegek is társulnak, nemritkán utólag váltak lakodalmi dallá (pl. 55. sz.). Legszámosabbak a Tisza mentén, de előkerültek minden más vajdasági tájegységről is. A régi stílus itt kevés (22., 22 j., 51., 54. sz.). Az első kettőnek pontos szerepét nem is ismerjük, de régies szövegük és dallamuk alapján kétségtelenül a szertartásos dalok közt a helyük. A *Jól megmondold, kislány* kezdetű dalról van szó (22., 22 j.). Egyenes ági le-

származottaik már szabályszerű új stílusú dalok, *Kislány, kislány, jól meggondold a dolgot* szövegkezdettel, visszatérő dallamszerkezettel, 11 szótagos sortípuson (23–25. sz.).

A mai lakodalmakban általánosan elterjedt divat az *Akkor szép a magyar lány, mikor koszorú van a haján* kezdetű, katonadalból kölcsönvett menetdal. Esküvőre menet éneklük. Dallama népzeneidegen, funkciós harmóniarendre épült dúr műdal (MNT III/A: 944. lap).

Paptánc. Ennek a szokásnak csak az al-dunai székelyektől maradtak ránk dalai.

Az első tánc a menyasszony vagy *hazai* tánc, népies műdalból alakult népdallá (45. sz.). Menyasszonykíséréskor is éneklük.

A második tánc a *silladri* (csoszogtatós tánc) dallama, az ugor zenei örökség ún. *sirató stílusába* tartozó jellemző képviselő (46–47. sz.). *Vornyk* tánc alá is muzsikálják. A *silladri* a bukovinaiak régi magyar táncörökségének egyik túlélője volt, párosan is, szólóban is járták. Napjainkban kihaltak tekinthető hagyomány (46–47. sz.). *Silladrit* más dallamokra is jártak (48. sz.). Ez volta-képpen két különböző dallamból összefűzött hangszeres dallam dúdolván énekelt előadása. Első része régi stílusú dudanóta, második része műdallamból alakult át részben hagyományossá.

A harmadik tánc (csárdás) dallamai ma is népszerűek (49–50. sz.). Fél lábbal már a hagyományos, fél lábbal még a műdalos anyagba tartoznak. A Rákóczi-dallamkörrel is rokonok. Ezen a dallamon kívül járták ezt a táncot még a kontyolók egyik dalára (101. sz.) és egy dudanótászerű képződményre is (193. a).

Kurjantások. Félig recitált vagy ritmikusan szavalt sorpárok, a kiolvasókkal és mondókákkal rokoníthatók, de ezektől intonálási módjukban, magas hangfekvésükben különböznek. Olykor énekelve vagy félig énekelve hangzanak el. Zömmel 7 vagy 8 szótagos rimes párversek, ritkán 4 sorosak, esetleg 11 szótagosak is (pl. *Két kis galamb összeveri a szárnyát*, 68. a sz.). Sokuk dalszövegeként is szerepel, nem csak rigmusként (pl. *Ma menyasszony, holnap asszony, Ez a lábam, ez, ez, ez, Három tepsí tőrös lepény, Kicsi nekem ez a ház* stb. Lásd a kezdő sorok betűrendes mutatóját). Ezzel szemben a dallam elhagyásával rigmusként hangzik el néhány olyan szöveg is, melyet máshol jobbra énekelnek (pl. 60., 60. a).

Menyasszonykikérés. Ehhez a mozzanathoz csak egy csúfolódó jellegű al-dunai dudanóta kapcsolódik. Szerepére széki lakodalmas megfelelőjéből következtetünk. Akkor énekelik a menyasszonyos házban, mikor megérkeznek a menyasszonyt kikérni (56. sz.).

Menyasszony-búcsúztató. Hajdanán ilyenkor a halottsiratókhöz hasonló dallamokat énekelhetek általánosan (MNT III/A: 277–294. sz.). A nálunk előkerült búcsúztatók közül csak az al-dunai székelyeknek van szertartásos jellege (57–58. sz.). Közülük az egyik alkalmi szöveg-dallam társításának tűnik (57. sz.), ez az egyetlen gyűjtött változat. A búcsúztatók/búcsúzóknak többnyire egy másik régi műdallamon hangzanak fel (58. sz.). A bácskertesieknél is énekelnek menyasszony-búcsúztatóskor, de ez a dal egy általánosan ismert új stílusú katonadal ideillő első versszakára (59. sz.), csak Bácskerteszen van szertartásos szerepe. Katonadalként ismert a hódegyházi búcsúztató dallama is (21. a sz. 2–5. vsz.). Elég általánosan elterjedt egy 8 szótagos vers is, *Fehér galamb szállt a házra* kezdettel (60., 60. a, de l. 95. a is). Máshol éneklük, nálunk dallam nélkül hangzik el. A menyasszony-búcsúztatót leginkább a vőfély mondja (61., 61. a).

Itt kell kitérni a *Vajdahegedűnek szűnjék meg zengése* kezdetű régebbi vőfélyvers dallamhoz kötött előadásaira (MNT III/A: 234., 255–258. sz.). Az énekelt változatok főleg Csíkból származnak, de köztük szerepel egy nyitrai és egy Csongrád megyei adat is. Nem kizárt, hogy nálunk a Magyarszentmihályon gyűjtött búcsúztatóváltozat hangszeres kísérettel ugyanennek az énekelt verzióknak az emlékét idézi (61. sz.). A zenekar által muzsikált dallam egyik jelentős régi stílusú, ún. *ugor-ereszkedő* felező tizenkettes parlandónk, melyre balladákat és rabénekeket énekelnek leginkább. Bővebben lásd a búcsúztató jegyzetében.

Menyasszonyi induló. Az indulóhoz általában saját szertartásos dal kapcsolódik. A régebbi a *Zörög a kocsi* kezdetű (62–63. sz.). Az egész magyar nyelvterületen mintegy 350 változatát tartják

számon jelenleg (MNT III/A: 313–376. sz. és MNT VIII: 54. típus). Nálunk is elég sok adat igazolja hajdani elterjedtségét Bácska, Bánát és Szerémség területéről (11 változat). „A dallam a maga friss, táncos heteroritmikus ritmusával, melyben a kezdő sorok lüktető daktilusai és troheusai után érdekes ellentétet adnak a záró sorok anapesztusai, – valamint ősi ötfokúságával és kétrétű, tiszta kvintváltó szerkezetével méltán egyike legnépszerűbb dallamainknak. Szövege részben a völegényét váró menyasszony szorongását, másrészt az újabban a lakodalom napján végbemenő ágyvitel aktusát domborítja ugyan inkább ki, de azért legtöbb helyen a kocsira-ültetés kísérő dallama” – írja Seemayer Vilmos a nemespátrói (somogyi) régi lakodalomról 1936-ban (MNT III/A: 375. lap).

Ezt a dalt szorította ki a használatból a ma általánosan ismert *Lakodalom van a mi utcánkban* (vagy *Este viszik a menyasszony ágyát*) kezdetű, általánosan ismert műdal. Már 1935-ben is divatos volt az akkori 50–60 évesek között. Móra István verse Hoppe Rezső zenéje 1903 tájáról, év nélküli kiadványokban többször is közölték (MNT III/A: 933. lap). Számtalan népi változatban él, de felfelé szekvenciázó zárlatai, emelkedő dallamvonala máig kirívó magyartalanságról árulkodik. A szöveg mindenesetre jobban illeszkedik a hagyományba, mint a dallam. Ágyvitelkor is ezt éneklék (pl. Topolya, 120. lap). Az egyik idős topolyai adatközlő még a szerkezetben ide nem illő szövegeket is erre a dallamra énekelte, mint pl. a 12 szótagos *Jól gondold meg, rózsám, elejét, utoljárt* és a 11 szótagos *Barna kislány, jól meggondold a dolgot* kezdetű ágyviteli- és menyasszonytánc dalokat (Topolya, 120., 130. lap).

Menyasszonykísérés. A menyasszonykísérő dalok egyénibb arcúak a többi menetdalnál. Kettő közülük jellemző bukovinai szertartásos dal (65–66. sz.). Az al-dunaiaknál ilyenkor énekeltek még a paptánc és a kontyolás egyik dalát is (45., ill. 102. sz.). A gombosiak szokásdala régi stílusú táncdallamon szólal meg, ennek a bácskai Duna mentén gyűjtötték legtöbb változatát (64. sz.). A bácskertesiek idegen járású katonanótát aktualizáltak menyasszonykísérővé (67. sz.). A Tisza menti változatok is műdal eredetű jövevénydallam hagyományosabbá csiszolt alakjai (68. sz.), egyetlenegy lakodalmas vonatkozású versszakuk van, a többi katonadal. (Ugyanez az eset pl. a 28. számú menetdallal és az 59. számú menyasszonybúcsúzóval is.)

Megérkezés a völegényes házhoz. Ennek a mozzanatnak is megvannak a szokásos dalai és kurjantásai. Érkezőkor kurjantják azt, hogy *Örömanya, gyűjts világot* (70. sz.).

Bánátban ilyenkor éneklék a *Gyere ki, te örömanya* kezdetű dalt (69–70. sz.). A szöveg kétféle dallammal is előfordul, melyek közös töről fakadnak, így egymás között is rokonok. A régebbi (69. sz.) népszerű induló volt a 18–19. század fordulóján, Pálóczi Horváth Ádám Napóleon-csúfoló verset írt a dallamra, melyről azt állítja, hogy szintén saját szerzeménye (*Mars, siess hazádba vissza kis seregem*, PHÁ 37. sz.). A másik dallam (70. sz.) Erkel Ferenc *Hunyadi László* című operájából ismert *Meghalt a cselszövő* szövegkezdetű induló dallamának népi változata (MNT III/A: 410–412. sz.). A népszerű 18–19. századfordulói induló közös őse mind Pálóczi, mind Erkel szerzeményének.

A szokás harmadik, jóval szélesebb körben elterjedt alkalmi lakodalmi szövege, Zimay László 1876-ban megjelent, és azonnal népszerűvé vált népies költeménye, az *Édesanyám, adjon isten jó estét* kezdetű. Szerkezete lehetővé teszi, hogy a legkülönbélebb dallamokon hangozzék el, hagyományosakon és hagyományidegeneken. Saját dallama nincs, úgyszólván olyan 11 szótagos dallamra éneklék, amilyenre akarják (53 különböző dallamtípussal fordul elő az MNT III/A: 961. lap tudomása szerint). Nálunk is igencsak népszerű (71–74., 106., 136., 137. sz.).

Alkalmi dalok vacsora közben. Többnyire oktató és vallásos félnépi énekek. Legismertebbek közülük az ún. „legényválogató” egy 16. századbéli volta dallamra (75. sz.). Nálunk Torontálvásárhelyről került elő az egyetlen változat. Ide tartoznak még a házasságról szóló egyéb dalok is (76–79. sz.). Az al-dunaiak műköltői eredetű szövege (*Szegény legény voltam*, 76. sz.) egyik legjellemzőbb régi stílusú felező tizenkettes parlandójukon szólal meg. A horgosi oktató-elmélkedő vers (*Könnyű venni feleséget*, 77. sz.) szövegestül, dallamostul talán a 17. századból származó, lakodalmas vonatkozású dal. Újabb keletűek, valószínűleg ponyva eredetűek a lánykérő legény gond-

jait megéneklő strófák 11 szótagos sorai (78–79. sz.). Ezeket többnyire mindenféle műdallamokon adják elő, hagyományosakon csak ritkán. Vőfélyvers-modorban írt megfelelőjük is ismert (79. a).

Szintén félnépi szerzemény a német párhuzammal is rendelkező Ádámról-Éváról szóló példázat is (80. sz.). A néphagyomány sokat küszködött az átformálásával, de sikertelenül. Sem dallamával, sem szövegével nem birkózott meg. A kötetben közölt szövegek viszonylag egységesek, nagyon valószínű, hogy ponyván napvilágot látott közös ösre vezethetők vissza. Kálmány Lajos is idéz egy szájhíj változatát. Ennek vagy más forrása lehet, vagy a népi használatban jobban elváltozott, de ez is idegen (Bálint S.: *A szögédi nemzet.* 138–139.).

A *Katekizmusi ének* (81. sz.) és a *Kánai menyegző éneke* (82. sz.) egyházi eredetű moralizáló dalok. Mindegyiküknek van 17. századi írott forrása (Náray: *Lyra coelestis és Kájoni kódex*). Kötetünkben mindkettő dúr hexachord dallamon szólal meg. A *Katekizmusi ének* szövegei és dallamai különfélék, az 1695-ös kottás Náray-féle forrástól is eltérőek. A *Kánai menyegző* énekének saját szövege és dallama van (legalábbis közeli változatokban jelentkezik), ami megegyezik a Kájoni-kódexben (1634–1671) közölt alakkal.

Mindkettő előfordulása elég széles körű, más alkalmakkor is használatosak, nem csupán lakodalomban (ld. a 81. és 82. sz. dalok jegyzeteit is).

Dussolás. Vacsora alatt éneklék általában a bordalokat, ivónótákat, sorba-ítatókat és egyéb mulató-, tréfás dalokat (83–93. sz.). Ezek a dalok természetesen nem csupán lakodalomban hangzottak fel, hanem más vigasságokon is. A bordalok között is sok félnépi és irodalmi hatás mutatkozik, mint a középkori és újkori diákköltészet, falusi kántorok, verselgető kismesek és népies költőink hatása. A *Mikor Noé a szőlőt ültette* kezdetű bordal szövegszerzőjének Gárdonyi Gézárt tartják (83. sz.), Csokonai *Szerelemdal a csikóbőrös kulcshoz* című versének hangulata köszön vissza az egyházi népéneket parodizáló kulcscsöntőtől (91., 92. sz.). Ide tartozik még a lakodalom egyéb szórakoztató anyagából (152–155. sz.). Gomboson *mulató-tuss* szerepét töltötte be a *Kánai menyegző* éneke kásapénz-szedés alkalmával. A *Kánai menyegző* énekének megfelelő strófái bordalként is használatosak (82., 82. c–d sz.).

Dallamaik főleg a magyar népzene jövevény rétegének kisebb-nagyobb mértékben meghonosodott képviselői (90–93. sz.), szerkezetük nemritkán laza vagy ütempáros (86–89. sz.). Kivételesen a régi stílus is szerepel ebben a közegeben (85. sz.).

Menyasszonyfektetés: Kikérés táncra. Ennek a szép szokásnak az emléke egyedül Bácskertesről került elő.

Ilyenkor énekeltek az *Ej, madár, madár, cinegemadár* kezdetű kétsoros dalt (94. sz.). Ez a dallam a nyelvterület északi részén a menyasszonytánc szertartásos dallama, *Mikor a menyasszonyt fektetni viszik* vagy *Gyűjtottam gyertyát a vőlegénynek* szövegkezdettel. Dúr-kvintváltó, négysoros alakban és kétsoros féldallamként (mint a bácskertesiek is) egyaránt előfordul (MNT III/A: 646–724. sz.). A bácskertesiek egy része, mint tudjuk, északról, Nyitra megyéből települt mai lakhelyére. Dalanyagukban az északi eredetnek talán ez az elnémult szertartásos dal az egyetlen emléke.

Menyasszonytánc. Ez a szertartás a mai lakodalmakban is eleven még. A menyasszonyi indulóhoz hasonlóan ehhez a szokáshoz is saját szertartásos dal igyekszik kapcsolódni, mégpedig a *Szép menyecskét csinálunk mi ebből a lányból, kerek kontyot tekerünk a hajából* kezdetű népdalszerűtlen képződmény (Jung: *Az emberélet*, 251. és *Topolya*, 130. lap, de a szlavóniai lakodalmakban is népszerű, HITK 11–12. sz. 240., ill. 15. sz. 78. lap). A népzenei vizsgálódások tárgykörébe már nem is tartozó dallam típusa szerepel Rózsavölgyi Márk 19. századi hangszeres komponista gyűjteményében is. Akár dallamát, akár szövegét tekintjük, feltűnően népdalszerűtlen: több részre tagolt kezdő sora már önmagában is szinte önálló dallamnak nevezhető, olyan hosszú (24 szótag!). Az első sor megismétlése után újabb motívumokkal bővül, és már-már túllépi a strófa kereteit, miközben szinte tobzódik a funkció műzene hármashangzat-felbontásaiban és az ezeket kitöltő hangszeres menetekben (Típuskat. IV F 380). A népi használatban a mértéktelen hosszú első sor ismétlése elmarad,

a tagolt sorokat pedig önálló sorokként értelmezik, mintha a strófa hétsoros lenne. Mindez azonban nem változtat a kirívóan műdaljellegen.

A menyasszonytáncra mindenféle más táncdallamokat is muzsikálnak, leggyakrabban ezek is műdalok, mint pl. a közismert *Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs* kezdetű nóta-csárdás, a „bokázó” sorvégek iskolapéldája, de más népszerű műcsárdásokat is.

Ebben a közegben előfordul még egy jellemző 10 szótagos szövegtípus *Jobb a lánynak, mint a menyecskének* szövegmotívummal (95–99. sz.). Járulékos dallamai lehetnek népies műdalok, mint a szerémségi menyasszonytánc is (95. sz.), népzeneik jövevény rétegének hagyományba illeszkedett dallamai (96. sz.) és új stílusú dallamok (97–99. sz.). Az új stílusúak rendszerint katonadalként is ismertek (97–99. sz.). Érdekessége ennek a csoportnak a háromsoros, rendhagyó strófászerkezet (96. sz.), melynek eredete szintén népies műdal. A népzenei kölcsönhatás szép példája, melyre Bartók világított rá (*A magyar népdal*, 78 lap). A *Túl a Tiszán faragnak az ácsok* szövegkezdettel közismert népies műdal a szlovákokhoz is átkerült, és a dallam középső soraiban a rájuk jellemző „tót ritmusszükítés”-sel honosodott meg. Ebben a formában került vissza a magyarokhoz, de magyar változataiból most már elhagyták a kezdő sort, így alakult ereszkedővé. Sok, ötfokú fordulatokban gazdag változatát gyűjtötték különféle lírai és katonaszövegekkel.

Kontyolási dalok és táncok. Kontyolási dalokról és táncokról nálunk csak az al-dunai székeleyknél tudunk (101–104. sz.), más vidékeinkről nem kerültek elő. Szövegtartalmuk nagyjából ugyanaz, mint a menyasszony- vagy újasszonytáncok idevágó szövegei (95–99. sz.), csak régiesebb megfogalmazásban és régi stílusú dallamokon. A négy dal három dallamtípust képvisel. Az első tipikus fríg dallam, a paptánc harmadik táncát is járták rá, nem csak kontyolót (101. sz.). A második dallamtípus alkalmazkodó ritmusú dudánóta, a 6/8-os női körtáncok képviselője (102–103. sz.). A bukovinai régi magyar táncörökség kevés túlélője közül egy. Az egyik változat előadása (103. sz.) már elfelejtette a hajdani táncjellegét is, annyira laza ritmusban szólal meg. A harmadik dallamtípus már a 19. században is népszerű, fríg dallam, melynek a népies műdalokkal is vannak rokoni kapcsolatai (104. sz.).

Újasszony-bemutató. Néhány helyen ilyenkor alkalmi dalokat énekelnek (MNT III/A: 884–894). Ilyen alkalmi dalról Doroszlón tudunk csak, ez is már paródia, amire a doroszlói asszonyok manapság még csak visszaemlékezni sem szeretnek (105. sz.). Dallama ugyanannak a zenekari kíséretnek lekerekedett kis formája, amit a magyarszentmihályi vőfély menyasszony-búcsúztató rigmusa mellé muzsikáltak a zenészek (61. sz.). Ez a felező tizenkettes sorokra épülő parlandónk az *ugor-ereszkedők*, illetve *sírató* stílus tagja, a székelyföldi és moldvai ún. *Tizenkét kőműves* (ballada) típusának alföldi altípusa. Rokonságban van a históriás énekekkel is. Hasonló jellegűek a bukovinai és tolnai menyasszonysíratók is. Rokona a 12 szótagos hertelendyfalvi paródiának is (22 j.).

Újasszonytánc. Ebből az alkalomból is mindenféle műcsárdást muzsikálnak, jobbára ugyanazokat, mint a menyasszonytánchoz. *Jaj, de szép kis menyecske lett ebből a lányból, kerek kontyot csavartunk a hajából* kezdettel szólal meg a menyecsketánc csárdása Topolyán is, mint a menyasszonytáncoknál máshol. Egyik topolyai énekes még töredékesen emlékezett arra, hogy régebben ilyenkor azt a nótát húzták, hogy: *Barna kislány, jól meggondold a dolgot, Hová teszed lánykori boldogságod.* (Változatai megtalálhatók a 23–25. számú dalainkban, *Topolya*, 130. lap.) Meglepő módon, ennél a szövegnél is Hoppe Rezső dallamára utalt. (Lásd a menyasszonyi indulónál.)

A bukovinaiaknál ilyenkor hangzik el a *Tűzről pattant kismenyecske vagyok én* kezdetű versszak (106. sz.). Nem szertartásos jellegű ez sem, feltehetőleg ideillő versszaka miatt került menyecsketáncához.

Még egy népes szövegcsoport jelentkezik ebben a közegben, a *Hosszú farkú fecske* kezdetű (107–112. sz.). Lakodalmas funkcióban nálunk egyedül Magyarszentmihályon és a szerémségi Maradékon tudunk róla. Szövegének jelképes értelme lakodalmas vonatkozású is lehet. Az idegenbe

férjhezment menyecskét verseli meg. A jellegzetes strófászerkezet elég egyéni, de gyakori is népköltészetünkben: 6, 6, 8, 6 szótag. Dallamai ezért elég sokfélék, nevezetesen 4 dallamtípus. A népesebb közülük egy alakulóban lévő szerkezet, amely valószínűleg egy AABA formájú, magas szótagszámú új stílusú dallam utótagjából önállósult (107–109. sz.). Dallamíve kupolás, nem egy változata a visszatérő szerkezetekhez igyekszik közelíteni. Kupolás dallamívet jár be a másik igen népszerű dallamtípus is (110. sz.), de ez sem visszatérő szerkezetű. Végül az ún. *török-ereszkedő* kvintváltó szerkezetek csoportjába tartozik egy olyan régi stílusú dallam, ami sokáig csak Bácskertesre volt jellemző (111., 112. sz.). Egészen a legújabb időkig máshonnan nem ismertük. Nemrég a szomszédos Doroszlón is előkerült (111. b).

Hajnali mosdatás. A szokás dala bácskerteszi egyedi emlék (113. sz.). A hagyomány pusztulásának egy szerencsés mozzanata, hogy az emlékezetben egy ideig még képes másodlagos életet élni. A törvény által betiltott népszokás idővel kihalt, de szertartásos dala még az 1980-as években is gyűjthető volt. A dallam fennmaradásában szerepet játszott bizonyára a helybeli művelődési egyesület jó műsorpolitikája is. A hagyományápoló csoportok mai napig éneklék. A furcsa strófászerkezet alkalmasint csonkult forma, talán rendhagyó szaffikus strófát takar, zárósor nélkül. A három részre tagolt első sort (5+5+6) nem ismétlik. (A szaffikus strófák kezdő sora kéttagú, és az összetett sort szabály szerint megismétlik.) Ezt követően az 5+5 szótagra tagolt középső sort a szöveg követelményei szerint többször is ismételtethetik. A zárósor, ami hangnemileg is befejezne, elmarad. Az így keletkezett hangnemi befejezetlenséget az első sor megismétlésével hidalják át egyes előadók. Van rá eset azonban, hogy befejezetlenül hagyják a dallamot, nem ismétlik meg az első sort. A hangkészlet és a dallamjárás a Rákóczi-dallamkör tagjaira hasonlít. Ebben és sorainak tagolásmódjában a *Széles a Duna* párosítótípussal rokon (10–12. sz.).

Vendégküldő. A lakodalmi multság végét jelző dalok és táncok. Több fajtájuk létezik. Az al-dunai székelyeknél külön „műfaj” (114–115. sz.). A tréfás vendégküldők régebben máshol is létezhetek, mint az előkerült szórványos adatokból kitűnik (116., 181. sz. 8. vsz.). Valamennyit dudánótadallamon éneklék.

Általános ebben a mozzanatban a marsolásra muzsikált indulók szerepe. A zenekari indulók egyébként is a lakodalom egyes főbb mozzanatait, fordulópontjait jelzik (menetben, menyasszonybúcsúztató után, vendégség befejeztével stb.). A menyecske érkezésekor énekelt, *Gyere ki, te örömany*a kezdetű dal dallama szintén induló (69., 70. sz.), és megszólal a lakodalom folyamán „marsolásra” is. A zenekar repertoárismeretétől függően sok más indulót is muzsikálnak. Több helyen a Rákóczi-induló (más néven *Vakpali* hozzáragasztott tréfás szövegéről) egyértelműen felszólítás a távozásra. A Rákóczi-indulót a zenészek már egyre ritkábban muzsikálják, nyilván kényelmi szempontból, mert hangszertechnikai nehézségeket kellene legyűrniük. „Azt e’játszani, zenésznek kő ám lenni a javábú!” Egressy Béni *Klapka*-indulóját viszont szinte mindenütt ismerik, és muzsikálják is a lakodalmakban (118. sz.).

A vendégbúcsúzó dal szerepét tölti be Magyarszentmihályon egy új stílusú lírai dal, melynek első versszaka lakodalmas vonatkozásban is értelmezhető (117. sz.). Feltehetőleg ilyen alkalomból énekeltek a szerb *Bećarac* dallam meghonosodott magyar változatának is jó néhány szövegét (210., 211. sz.).

Itt ismét felbukkan egy divatos, nemzetközi zsargonnak tekinthető, polgári körökben is közkedvelt műdal, a *Nem, nem, nem, nem, nem, nem, Nem megyünk mi innen el, Míg a házigazda minket furkósbottal ki nem ver!* – így hangzik első strófája. A dallam mechanikus szekund-szekvenciában ereszkedik, ez népzeneinkben idegen tulajdonság. Nagyszerűen lehet rá tercelni is. Mindazonáltal elég széles körű kapcsolatai vannak a hazai dallamforgalomban, de más népekében is (pl. a szlovákok közismert „szinkópa-polkája”, a dubrovnikiak „kontradanca kala majkája”; a szerbeknél *Skuvala sam večericu* kezdettel éneklék; végül Lajtha László széki gyűjtésében *Erdő, erdő, kerek erdő* szövegkezdettel folklorizálódott izometrikussá a két szólamban fogant dūr-hexachord dallam aló szólama).